

- 25 7. Minden ezen által megien,
ne(m) keduez ez bator szegeni,
bator kirali legie(n)
Oh hal(al) h(alal)
- 30 8. Kazdagsagh es Urij szemelij,
Iffiu, uen, niomorult szegeni,
mind ez utra kel,
Oh uil(agh) uil(agh)
- 35 9. Emberek(ne)k hwczelete,
fenlo nagi szep ekessege,
elmarad kincze,
Oh halal, halal.
- 40 10. Szep uara(m) fala, szarniaim
sirnak szep nemes uduarim,
sok szep hazaim.
Oh uilagh ui(lagh)
- 45 11. Dolgodhoz hamar hat te las,
lekedbe(n) legie(n) uijulas,
migh ez utba(n) iarsz.
Oh hal(al) h(alal)
- 50 12. Peldamonnis igen tanulij,
mula(n)do iokra ne haijolij,
ueszni ne haijolij:
Oh uilagh (uilagh)
13. Iambor iozan eletw legij
melliert erdomotis te uegij,
hogy eletre megij:
Oh halai halal.

Jankovics József

BETHLEN MIKLÓS BÉCSI LEVELEIBŐL

Az alábbi levelek közreadásával folytatni próbálom a Bethlen Miklós prózastílusának levélbeli sajátosságaira irányuló vizsgálódásokat; a korábbi cikk tanulságait alapul véve, újabb levelek bevonásával újabb vonásokat figyelhetünk meg, képet nyerhetünk írásművészetének változóiról és állandóiról.¹

Még csak viszonylag teljes levéltanyag sem áll rendelkezésünkre — időszerű lenne már az összegyűjtése —; az eddig publikált és az itt olvasható levelek alapján Bethlen levéltíró tevékenységének igen jelentős szakaszáról, a bécsi fogság idejéről tájékozódhatunk.²

¹ Vö.: Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. X—XI. Szeged, 1971. Két levél közlésével.

² Egyelőre még a közlések bibliográfiai számontartása is hiányzik (kivéve a készülő bibliográfiai kézikönyv adatait, amelyek használatát Stoll Béla tette számomra lehetővé; ott, érthetően, csak olyan tételek szerepelnek, amelyek címükben is utalnak a levélközlésre). Több levelet adott ki KONCZ József (ProtKözl 1890. 15. 21.; 1888. 322—323.; 1895. 23—24. 340—341.; ErdProtKözl 1881. 175—176. 190—191.; MProtEgyh-IskFigy 1880. 288. 363—364.; 1882. 309—311.), LUKINICH Imre (ItK 1906. 80—93. 447—452.; 1911. 460—470.) és GÉBER Antal (ItK 1905. 158—173.); egy levelet MÓRIZ Gyula (TT 1882. 589.), levélbokrót RÁCZ Károly (SpFüz 1868. 914—936.). Több külföldi és magyar kiadvány tartalmaz még Bethlen Miklós-leveleket, illetve levélrészleteket, melyek számbavétele még nem történt meg. Így például a Ruvigny márkiohoz intézett leveleinek tartalmát ez utóbbinak Turenne-hez írt levelei reprodukálják (Collection des Lettres de Mémoires trouvés dans les Porte-Feuilles du Maréchal de Turenne. I. Paris, 1782.). Valamint számos levelet közlik a Telegdi Mihály-levélvezés és az Erdélyi Országgyűlési Emlékek kötetében, LUKINICH A bethleni gróf Bethlen család története c. munkájában, GYÁRFÁS Endre a Bethlen Miklós kancellár c. könyvében (Dicsőszentmárton, 1924.). GERGELY Sámuel két levelet közöl az Adatok Bánffy Dénes tragédiájához c. cikkében (Erdélyi Múzeum, 1912. 281—288.). Érdekességként említem meg, hogy még RÁTH-VÉGH is bemutat egy szerelmes-levél-részletet A könyv komédiája c. könyvében. — Biztosan létezett, de lappangó vagy elveszett levelek nagyobb csoportjának adataival rendelkezünk az 1691—1695 közötti időszakból; ItK 1971. 341—349.

A hat levél a Galambos család levéltárából kerül nyilvánosság elé, a címzett Galambos Ferenc, Bethlen „apa társa”.³ „Deregyői” Galambos Ferenc fia, Gábor, Bethlen Borbálát vette feleségül, s így néhány Bethlen-vonatkozású irat található itt, főleg gazdasági jellegű, vagy-on-osztozkodással foglalkozó irások.⁴ Ezért a választás azokra a levelekre esett, amelyek irodalmi értéket hordozhatnak, vagy általuk bepillantást nyerhetünk a hetvenéves Bethlen gondolatvilágába, s ennek megfelelően, kifejezési rendszerébe.

Az első levél kivételével — amely a még aktív kancellár bemutatása végett kontrasztként szerepel itt — mind a „bécsi korszak” terméke. Erről az időszakról más sikerült kideríteni, hogy a levelek a megváltozott életforma miatt — érthetően — „belterjessé” váltak, s az is, hogy ugyanúgy, mint korábbi, fogarasi rabsága idején, a levelek *képanyaga* bővül, megszapornodnak a locusok, s metafora szerepet töltenek be. Érdekes eredményt kapunk, ha az *Önéletírásban*, az *Imádságoskönyvben*, és a levelezésében használt azonos funkciójú kifejezési eszközöket vesszük szemügyre. Különös az *Imádságoskönyvvel* rokonítható Bethlen bécsi leveleinek világa: úgy látszik, az imádságok szövege oly mélyen vésődött be, hogy mondatai, képei önállósulva tovább élnek. Az *Imádságoskönyv* gyakran visszatérő motívuma, hogy Bethlen a csapásokkal megtűzdelt saját sorsát a bibliai Jób sorsához hasonlítja; ez idővel állandósul és felbukkan abban a levélben is, melyben unokái haláláról ír. A szóban forgó levél gazdag irodalmi vonatkozásokban: tanúskodik az *Önéletírás* egyik szépirói szigetének belső utóéletéről — mintegy a könyvhöz utasítva az olvasót —: haldokló feleségének „irtoztató 14 Oraig tarto kísértet”-éről tudósít, majd a levél megismétli a könyvben mondottakat: „Ebben a két gyermekben kegyelmed nem boldogul”...⁵ S a megkezdett gondolatsort az az *Önéletírásban* és az *Imádságoskönyvben* egyaránt használt sztereotípiával, a 39. zoltár szavaival zárja: „De számra teszem kezemet, mert te tselekedted.”⁶

Több szempontból is figyelemre méltó jellemzőit kapnánk Bethlen biblia-használatának, ha összevetnénk a két fő műben, s a levelezésében leggyakrabban idézett helyeket. Az *Önéletírásban* igen gyakran történik hivatkozás Máté Evangéliumára, s „példabeszédként” a levélbe is beilleszt egy idézetet az evangéliumból. Ez a néhány sor fényt vet arra is, hogy Bethlen nem használta a levél írásakor a Bibliát.

Vitakészségét, meggyőző képességét öregkorára is megőrizte; a meggyőzés érdekében köznyelvi fordulatokkal él („Hová tovább, annál alább... Ki koldussal perel, táskát nyer stb.”), s — jó rétoriként — alkalmazz a korábbi műveiben rendkívül hatásos, és egyáltalán nem ritka felsorolást: „... ha mit Kegyelmed ad azoknak, nem csak Igasság, Barátság, Emberség, hanem Kegyesség és Alamsna leszen”.

A „maholnap koporsóba menendő” Bethlen Miklós *humora* is megcsillan, amikor Galambosnének kíván „szép Galamb fiat”.

Talán még egy irodalomtörténeti vonatkozásra is ráérezhetünk a levél végén említett *Eliezer* személyében. Ugyanis Bethlen Júlia és Teleki Sándor lakodalmára (1703) írt Pápai Ferencműben, az ... *Isák... és Rebeka...* című iskoladramában Ábrahám szolgája központi szerepet játszik.⁷ Tudomásunk van Bethlen másik Pápai-szerzette bécsi olvasmányáról is: ifjú Pápai Ferenc az akadémiákra menvén meglátogatta a rab Bethlent, s megajándékozta az akkor nemrégiben megjelent *Pax Crucissal*, és „Bethlen Uramis örült az könyvnek”.⁸

1.

Mint jo akaro Komám Ur[aimna]k és Barátim[na]k szolgálók és I[ste]ntől minden jokat kívánok K[e]g[ye]l[me]tek[ne]k

K[e]g[ye]l[me]tek 4to praesentis költ levelet bécsülettel vettem, szegény boldogtalanul ki mult Galambos Ur[am] íránt valo praentiojat értem, és magat hihettem K[e]g[ye]l[me]t[ek]ket bizonyágull, melly nagj kedvetlenségemre esett volt énnékem az a'dolog, de már ha én magamon esett volna is vallami olyan, én bizony nem tudnék mit csinálni; mert őtő nyava-lyást, ugj láttom az I[ste]n meg perlette, megis ítélte. Negj esztendő, három esztendő Arvaira mint mehessen által, kiváltképpen az olyan perr, a' mély még el sem kezdődöt volt; Azomban

³ A Galambos család levéltára — amire ESZE Tamás hívta fel a figyelmemet — a Lónyay családban van: OL P. 474. 99. cs.

⁴ A levelekből kiderül Bethlen Borbála halálának dátuma (1696), melyet V. Windisch Éva 1712-re tett.

⁵ Vö. Bethlen Miklós *Önéletírása*. Bp. 1955. I. 332—333.

⁶ Vö.: *Önéletírás* II. 101. és 168.

⁷ DÉZSI Lajos: *Magyar író és könyvnyomtató a XVII. században*. Bp. 1899. 271—275.

⁸ Ifjú Pápai Ferenc kiadatlan levele Teleki Sándorhoz, Bécs, 1711. szept. 20. dátummal. OL Teleki család marosvásárhelyi levéltára, új rendezés, P. 638. 12. cs. Külföldön tanulók levelei. 2857.

az olyan perr a' melly[ne]k kimenetele bizontalan volt, ha el kezdődöt volnais, mert a' mi-csoda formában szegény ő azt énnekem beszélete, és ha néki nem hinnékis, már holta után egy emberséges Bornemisza öreg Legény szolgálja mondotta, az ki ugjan a' télen itt ben lakék az én Házamnál, ugj látom, fokától nyelétőlis volt ott a' dolog, mert hiszem az ő szolgálbanis vágták meg, neki is szegény[ne]k a' hassában tartottak a' Puskát, ha el sült volna ugj sem perlette volna K[e]g[ye]l[me]tek, én láttya I[ste]n a' K[e]g[ye]l[me]tek tekintetiért mindent cselekednem, de nem tudom mit kellett cselekednem, irtam ugjan Galambos Ferencz Ur[am]na[k] hogi a Borbély[na]k valo fizetést, és a cserelevést vallamit adgjon az én Tanácsomból, de én ő K[e]g[ye]l[me]t sem erőtettem, sok dolog esik ezen a' Világban olyan a' melyet a' mint hogi I[ste]n bocsát egjedül az emberre, ugj maga orvosol egjedülis, a' mint látom orvosolta ezti, és ugj láttom mind nékem, mind K[e]g[ye]l[me]tek[ne]k, mind Attyának Arvai[na]k egiszoval valakik[ne]k vallami relatiojok lehetet volna hozzája mind azok[na]k az I[ste]n silentiomot és Patientiát parancsolt, én rajtam nehezebb dolgokis mentenek által a' világon: Tömlöt, Vas, de ugjan csak el kellett túrnem és I[ste]nre kellett bizonom, mind ezek penig az en szovaim nem abból származnak, hogj én K[e]g[ye]l[me]tek[ne]k mind igasságot, mind barátságot nem kívánnék ténni ha lehetne, mert hiszen tudgja K[e]g[ye]l[me]tek tekintetiért rendelem, noha már akkor a' szegény Galambos Ur[am] en vellem jól accomodálta volt magát, én azt a' székét celebráltam volnais, de már arra a' végre semmi szükségét nem látom, és az akkori kimenetelről leis tettem elmémet kiváltképpen hogj a' szegeny üdvözít Gyulafi László Ur[am] temetései 14ta leszen, és ugjan akkor Gubernium törvényes Consultatiojais Kolosvá-ratt, melyet el nem hagghattok. Egjebbaránt K[e]g[ye]l[me]tek[ne]k mindenekben jo szível szolgálók, és ajánlom I[ste]n kégies oltalmában K[e]g[ye]l[me]t

Sz[ent] Miklos 1. Maji A[nn]o 1699

K[e]g[ye]l[me]tek szolgáló komja és baráttya.
G. Bethlen Miklos

2.

Mint kedves Jo akaro Uramnak szeretettel szolgálók, es I[ste]ntől minden idvesseges jokat kivanok Uram K[e]g[ye]l[me]dnek Unokaimmal edgyűt.

5 Január[i] n duplo irt k[e]g[ye]l[me]d leveleit el vettem, es mint hogj már sok Esztendők alatt, sok irasokkal busítottuk egymást, rövidened ezeket irhatom k[e]g[ye]l[me]dnek:

1. Sohasem hittem en azt, hogj k[e]g[ye]l[me]d olyan nagy Jonak tartván azokat az szőlőket az en Bécsből utolszor irt levelem szerint, meg ne szerezze azt a 13/m forintot, mert a mint k[e]g[ye]l[me]d irja hogj adosságot nem hágy a Gyemekinek bizony goromba ember volt volna hát az a kiről christus Urunk szol, Matth. 13. V. 44. *Ismet hasonlo a mennyeknek országa a mezőben el rejtett kinczhez, melyet minekutanna meg talál az ember, el rejti azt, es a talált kincsen valo örömeben, el megyen tiikon, es minden marhajat el adván meg vészi azt az mezőt.*

En k[e]g[ye]l[me]dét csak arra kértem hogj k[e]g[ye]l[me]d kölcsen kerjen meg pedig az en Parolanra 10/m forintig, amaz Evangeliumbeli Ember pedig, mindenet el is atta, ugy szerzette meg a nagy kincses Jozsagot, szőlő volté avagy mi csoda en bizony most annál a mint k[e]g[ye]l[me]d azt becsültette sokkal haszontalanab Jozságnak meg vétele miat verem magamat adosságban, de en nem tartom adosságban valo verésnek azt, mikor az Ember Jozsagot veszen pénz, es azt hadgya a Gyemekinek.

Az Szegény Leanyom kevés Portekajanak es egy keves ideig tarto Ados levelek nagy szep Interesse lött volna az a szőlő mas az ugy hittem hogj a magaeól is adhatot volna k[e]g[ye]l[me]d énnekem 10/m forintot kölcsen, mikor en k[e]g[ye]l[me]d Unokainak kerem k[e]g[ye]l[me]dtől kölcsen.

De ha Istennek nem teczik en rolla nem tehetek, eleg kárt vallok 4. Esztendeig hevertetvén setáltatván annyí Ezer forintot, a mellyeknek sem én sem Szegény Unokaim hasznát nem vehették.

2do Soha nem ellenzettem sem én sem a Fiam Bethlen Mihály, hogj a magok Anyai rész Jozságokhoz hozzá ne nyulyanak a jó Unokaim, noha de Jure ellenezhetők, mert itt is ide-be ez miatt a bizontalanság miatt minden dolog Confusioban volt, s-vagyon, es a Szegény Vóm transigalt volt felőlle Bethlen Mihályal.

Jöjjön vagy küldgyön be k[e]g[ye]l[me]d más mindgyárt Bethlen Mihály kézhez adgya, megláttya csak Esztendő alattis k[e]g[ye]l[me]d micsoda Jozság es melly könnyert s hamar által tud menni, a Paraszt Ember Havasalföldében es a Kőrösben.

3tio Irja k[e]g[ye]lmed hogj az Unokaimat Scholaban adgja, es bár csak azoknak allapattyak-hoz illendö költségek tellye (?) küldgye be k[e]g[ye]l[me]d öket en bizony itt Joseph Fiammal fel neveltetem es tanitatom, es bizony illendökeppen is gondot viseltetek reak-jok, mind etelek italok ruházattokra, a mely ha az Anyai ó rész Joszagokbol ki nem telikis, ki telik az en Atyai Joakaratombol, ha csak edgyiket a nagyobbikat adgja ide.

4tio Mit irjon Meltosagos Aspermont Uram im Parjzat kültem k[e]g[ye]lmednek en reszermöl magamat az előtt a Meltosagos Ember előtt bizony könnyen meg menthetem, k[e]g[ye]l[me]d is maga reszeröl adgja meg becsülletit annak a Meltosagos Urnak,

Ezzel Isten kegyes oltal[ma]ban ajánlom k[e]g[ye]l[me]det es továbbra is maradok k[e]g[ye]l[me]d köteles szolgaja

Bethlen Miklos

Sz[ent] Miklos.
13. Februarii.
A[nn]o 1703.

Cimzés: Tekintetes Nemzetes Galambos Ferentz Ur[na]k Nekem kedves bizodalmas Ur[amna]k

3.

Mint regi Kedves bizod[al]ma]s Uram[na]k Szolgalok, es I[ste]ntol vigasztalast kivanok Ur[am] k[egyelmedne]k

Nagy szomorusaggal ertettem, az en nagy remensegü szep ket Onokam halalat. Igazann Edes jo Ur[am] Jobokot tsinala az I[ste]n mu belöllünk Kettenn, de Öve a dütsosseg, Kövössük Jobot, vagy egykent vagy maskent az I[ste]n meg Coronaz bennünket. Bezzeg latom az halalhoz közzelítők[ne]k sokat jelent meg az I[ste]n, a Nagy Anyok halala előtt 3mad nappal irtoz-tato 14 Oraig tarto kisirtetből eszere jöven, több jövendőlesei kozott (melly mind be töit) meg mondá, hogy egyik gyermekebeis nem boldogulok; Im raytam telek. De szamra tesztem kezemet, mert te tselekedted. Ps. 39.

Ha a szegeny Leanyom[na]k valamie maradt, az Igazsag szerent a szegeny Bethlen Mi-haly fiam gyermekire szállana; Istenesenn tselekszi K[e]g[ye]l[me]d, ha meg adattya. Söt mint talam (mellyet bizony keservessen irok) ultimus Deficiens, ha mi joval lenne k[e]g[ye]lme]d azokhoz az Arvakhoz, egy helyre jobb helyre nem tehetne Kegyessegenek nyomat Igen gyamolतालनोक. I[ste]n Sz[ent] lelke vezereilye k[e]g[ye]lme]d[e]t s-vigasztallya. El varom Redei Ur[am] által k[e]g[ye]lme]d valaszt. Ayanlvan I[ste]n[ne]k Ur[am] k[e]g[ye]lme]d[e]t. Bets 27. Sept[em]br[is] A[nn]o 1711.

K[e]g[ye]lme]d regi köteles igaz keresztyen Attyafia Szolgaja

Bethlen Miklos

4.

Edes bizod[al]ma]s Nehai Apa Tars Ur[am] I[ste]n örvendetes Uy esztendöt addgyon K[e]g[ye]lmedne]k

Az en k[egyelmedne]k irt levelemre Redei Laszlo Ur[am] által szoval tett valaszt szomoru-ann vettem.

Látom k[e]g[ye]lme]d ketelkedett levelemről kezem irasarol, de en irtam edes Ur[am] mind azt mind ezt, de mivel 19 esztendeje, hogy k[e]g[ye]lme]d es en egymas[na]k irunk, bizony messze jar az 70 esztendös kez az 50 eszt[en]döstől.

Mondta K[e]g[ye]lme]d: En k[e]g[ye]lme]d kezebe semmit sem adtam. Adtam vala, Edes Ur[am] szep gyöngyöt, de ha I[ste]n k[e]g[ye]lme]d[e]t es engemet el vetelevel meg szomorított, arról nem tehetünk; A dologhöz közelebb szolvann penig.

Petsetes Regestrum vagyon szegeny Leanyommal adott jokrol Arany ezüst köntös etc. Portekakrol mellyek sem könnyen el veszhetök sem szegeny Vómtól Leanyomtól el nem vesztegetök voltak, bizony alkalmas penzbenn allokot.

Meg feletkezett k[e]g[yelme]d Maga Quietantiai vagy[na]k fia halala utann k[e]g[yelme]-
től percipialt circiter harmad fel ezer forinról.

Tudom I[ste]n K[egyelmedne]k adott volt annyit, az Onokaimot azok nélküli tisztessége-
senn tarthatta, adta volna I[ste]n, Vöm Leanyom Onokaim költhettek nyöthettek volna el
mind azokat.

A Leanyomot vitte el a Vöm A[nno] 1693. Holt meg in A[nno] 1696. A szegeny Vöm.
A[nno] 1699. Edes bizod[al]i[ma]s ma holnap velem együtt Koporsoba menendö Apa Tar-
som, nem tsak Verböztivel, (noha bizony eöis igazat tenne itt) hane[m] a Bibliaval merjük a
dolgot Ezenn a Vilagonn az Onokai[na]k olyan Attjafiai nintsenek, mint a Bethlen Mihaly
igen gyamoltalan Arvai bizony meg erdemlenek azok, es az szegeny üdvezdöt vöm Attyafiai a
kik vadnak, hogy ha k[e]g[yelme]d azokat örökösíteni Jovaiba Jozzagiba etiam Per Testa-
mentum & Regium Consensum; mint hogy K[egyelmedne]k lelki Attjafiais

El hiszem K[e]g[yelme]d az I[ste]n Hazat lehetössegeig n[em] felejtí. En ezeket K[egyel-
medne]k sincere irom.

Mert ki leszen K[e]g[yelme]d Haerese, bar Abrahammal mondhatna K[e]g[yelme]d Eli-
hezer

I[ste]n vigasztallyon bennünket. Bets. 3. Febr[uar]i] A[nno] 1712.

K[e]g[yelme]d igaz keresztyen Attjafia Keserves
Atya Tarsa Szolgaja

Bethlen Miklos

Mint kedves bizodalmas Uramnak kívánom Istentől K[e]g[yelme]dnek az Abráhám, és
Chetura áldását.

Az 70. Esztendö irattja Deákkal ezt a' Levelet. Igazat mondott volt a' vén Pap: Hová
tovább annál alább. Söt csuda a' mint az Isten engemet tart.

Ide hátra K[e]g[yelme]d meg láttja Redei László Uram mit irt Légjen nékem, mellyre
viszont mit irtam eö K[e]g[yelme]dnek, azt eö K[e]g[yelme]d meg mutattja K[e]g[yelme]dnek

Micsoda Satisfactiot kívánnyon K[e]g[yelme]d el várom tudositását, de edes jo bizott
Uram régi mondás: A' ki Koldussal perel, táskát nyér. Ha a' világonn volt Arva valaha,
bezzeg bizony Arvák a' Bethlen Mihály Gyermekei, és ha mit K[e]g[yelme]d ad azoknak,
nem csak Igasság, Barátság, Emberség, hanem Kegyesség és Alamisna leszen. El még az
Arvák I[ste]ne A mint K[e]g[yelme]d irt volt az elött a Munkácson levö Ládákról, én abba
semmit sem segíthetek, nisi per indirectum, mindazonáltal tudositcon K[e]g[yelme]d enge-
met hól kikhél mi formán kellene azt segiteni, mert ha mit tudnék, bizony jo szivel cseleked-
ném, Ha valakinek egynek bizony K[e]g[yelme]dnek kinek is Istentől szivem szerint azt
kívánom, hogy K[e]g[yelme]d Jozzagára kákögö hollókat ö Felsőge csudalatosson szögye-
nitse meg.

Datum Viennae Die 6. Julii A[nno] 1712

Köteles ven rab igaz Attyafia

Szolgaja Bethlen Miklos

Az K[e]g[yelme]dtől kezben adando bonumokrol es penzről valo Redei Laszlo Uram Qui-
tantiajat en magamenak agnoscalom per praesentis.⁹

Mint kedves bizodalmas Uramnak ajánlom k[egyelmedne]k tehetségemig való szolgálá-
tomot.

Redei László Uram mostani Leveleből látom, hogy az el mult Esztendöben 30. 9bris költ
Levelem el fogott tévellyedni. Azert im duplázom

Copia K[e]g[yelme]d ida Praesentis 9bris költ Levelét vettem tegnap. hól járt annyi ideig
nem tudom. Ertem a' K[e]g[yelme]d kívánságát hogy K[e]g[yelme]d Redei László,

⁹ Az aláírás és az utóirat Bethlen kezírása

Kazinczy András és Mokcsai István Uramékat eö k[e]g[ye]lme[ne]ket javállya hogy én birállyam meg a' Szegény Unokáimról meg ugyan más Unokáimra Isten csuda Itéletiből szállott jockskáknak K[e]g[ye]lme[ne]dtől való le adása és én töllem való kézhez vételinek Testimoniómára. Ezt édes Uram és jó szível meg cselekszem csak tudgyam előszzör hogy micsoda jok azok, mert látatlan dologról mit tudok csinálni. Azér kérem K[e]g[ye]lme[ne]d[e]t azon becsülletes emberekkel Registráltassa K[e]g[ye]lme[ne]d és azt a' Regestrumot külgje fel a' Sogor Redei László Uram minél hamarébb legyen vége, mert igen helylesen írja K[e]g[ye]lme[ne]d hogy mind a' ketten bizony vén Emberek vagiunk Az Aszszony eö K[e]g[ye]lme[ne]d köszöntését igen becsüllettel vézsem, és kívánok eö K[e]g[ye]lme[ne]k szép Galamb fiat. Ajánlom Istennek K[e]g[ye]lme[ne]d[e]t. Datum Viennae Die 30 9bris 1712. En mostis ezen kérem K[e]g[ye]lme[ne]d[e]t és Ajanlom Isten oltalmaba[n] Datum Viennae, 1. Febr[uarii] A[nn]o 1713

K[e]g[ye]lme[ne]d köteles szolgálja

Bethlen Miklos

Kókey György

KAZINCZY FERENC ISMERETLEN TANÚGYI VONATKOZÁSÚ LEVELEZÉSE

Az alábbiakban közlésre kerülő tíz levelet a kassai Városi Levéltárban találtuk.¹ Valamennyi Kazinczy Ferenc kassai iskolafelügyelői tevékenységével kapcsolatban nyolcat ő maga írt a kassai magisztrátushoz, egyet-egyet pedig Simai Kristóf, illetve a városi tanács Kazinczyhoz. A levelek, amelyek egy kivételével eredetiben vannak meg a kassai levéltárban (a magisztrátus Kazinczyhoz küldött átiratát fogalmazvány alapján adjuk közre), nem szerepelnek a Kazinczy-levelezés különböző kiadásaiiban. Ennek legfőbb magyarázata valószínűleg az lehet, hogy e leveleket még a Váczy-féle kiadás megindulása előtt, 1888-ban, egy intézkedés nyomán kiemelték eredeti (és az indexek szerint máig is feltüntetett) helyükről, és mint olyan iratokat, amelyek a város iskolaügyével kapcsolatosak, külön, „Iskolák” c. kötetekben helyezték el, őmlesztett állapotban.² Ezekből kerültek elő az alábbi hivatalos tárgyú levelek, amelyeket eddig javarészből figyelmen kívül hagyott a Kazinczy-kutatás is, noha már több ízben behatóan foglalkoztak az író kassai iskolafelügyelői és pedagógiai tevékenységével.³ E tíz latin és német nyelvű levél Kazinczy inspektori működésére nézve tartalmaz elsősorban értékes adatokat. Ezek nyomán hitelesebbé válik a II. József uralkodása alatt hivatali viselő Kazinczyról kialakult képünk, amelyet egyes kortársak és részben az utókor is olykor félremagyarázott. Ugyanakkor újabb alátámasztást nyer irodalomtörténetírásunk mai Kazinczy-profilja, mert ez újabb adatok is azt bizonyítják, hogy az író kassai hivatalos szolgálatában is szíven viselte az iskolaügy fejlesztése és a tanítók szociális viszonyai mellett, a tanerők között levő irótársainak a sorsát is, és ha kellett bátran megvédte őket a méltatlan támadások elől. S arról, hogy a felvilágosult szellemű pedagógusban ez időszakban is milyen mértékben megvolt az anyanyelv iránti szeretet, újabb tanúbizonyságot tesznek azok a sorok, amelyeket közvetlenül a nyelvrendelet visszavonása után vetett papírra. Ezek szerint Kazinczy, amint erre lehetőség adódott, nyomban hivatalosan is előtérbe helyezte a magyar nyelvű oktatás ügyét, de ugyanakkor nagy megértést tanúsított a nem magyar anyanyelvű ifjúság érdekei iránt is.

Az 1–3. sorszám alatt közölt levelekben Kazinczy a kassai iskolákban tanító ferencesrendi tanárok érdekében fordul a magisztrátushoz, illetve a vasár- és ünnepnapai ministrálásokról ügyében intézkedik úgy, hogy ezeken csak olyan mértékben vegyenek részt a tanulók, amennyire ezt a papok száma megkívánja és a tananyag is megengedi. Sürgeti a kassai tanácsot, hogy az egyházi felettései jóváhagyását váró ferencesrendi gardián hozzájárulása nélkül is történjék intézkedés a katechéták honoráriumával, lakásával és ellátásával kapcsolatban.

Csak az aláírás Bethlen kézírása

¹ Archiv Mesta Košic. — Köszönetet mondok kassai a levéltárnak és munkatársának, R. Šikutának, továbbá Ladislav Zemannak, a pozsonyi egyetem magyar tanszéke tanárának, a kassai levéltári kutatásaimhoz nyújtott szíves segítségükért.

² Az anyag eredeti helyére történő visszaosztása éppen most van folyamatban; így a jövőben e levelek is már az eredeti jelzetük alatt találhatók. Egyébként e kötetből származott és e tárgykörhöz tartozik az a Kazinczy-levél is, amelyet korábban már közöltünk. (ItK 1966. 415–418.)

³ IMRE Sándor: Kazinczy Ferenc iskolai inspektorsága. BpSz 1895. 83. köt. 161–194., 364–395. — HEKSCH Ágnes: Kazinczy és II. József művelődéspolitikája. PedSz 1956. 74–108. — HÖGYE István — VÁGÓ Benőné: Adalékok Kazinczy Ferenc pedagógiai arcképéhez. PedSz 1967. 438–445.